

4. Ольшанский В.Б. Личность и социальные ценности / В.Б. Ольшанский // Социология в СССР : в 2 т. – М. : Мысль, 1966. – Т. 1.
5. Сметанський М. Змістові характеристики виховання як педагогічної категорії / М. Сметанський // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 5–9.
6. Стрельников В. Развитие личностных смыслов и ценностных ориентаций педагога / В. Стрельников // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 2–13.
7. Струманський В.П. Морально-ціннісне орієнтування виховної роботи / В.П. Струманський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 137–144.
8. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. Педагогическое наследие / В.А.Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
9. Ткачова Н.О. Реалізація ціннісного підходу до організації педагогічного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах І–ІІІ ступенів : навч.-метод. посіб. / Н.О. Ткачова. – Х. : Константа, 2006. – 318 с.
10. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования / Д.Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 451 с.

ПРИХОДЧЕНКО К.І.

ГАРМОНІЯ САМОСТІ ТА СОЦІУМНОСТІ ЯК ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Гармонія самості (життя в собі) і соціумності (життя в суспільстві) характеризує особистість з позиції цілісності. Досягнення цієї гармонії є стратегічним напрямом гуманістичного виховання. Специфіка мети гуманістичного виховання полягає у створенні умов для саморозвитку та самореалізації особистості в гармонії із собою й суспільством.

Соціальний (зовнішній) план розвитку особистості відображає її соціумність, яка характеризується такими параметрами, як: широта й висота підняття особистості до соціальних цінностей, ступінь орієнтації в них і рівень набутих на їх основі особистісних якостей.

Внутрішній план розвитку особистості, передусім психофізичний, відображає її самість, яка характеризує глибину індивідуальності особистості, її потреби, інтереси, цінності.

Мета й завдання виховання, які реалізують гуманістичні позиції суспільства щодо особистості та свого майбутнього, розкривають перед особистістю спектр різних життєвих виборів, можливостей самостійно будувати життя, поведінку, діяльність, вчинки згідно з власними уявленнями про щастя, створюють можливість для вирішення завдань: зрозуміти своє право та відповідальність за розкриття власних здібностей, творчого потенціалу, за власну долю; краще осмислити співвідношення між внутрішньою свободою вибору самореалізації та саморозвитку із цілеспрямованим впливом суспільства.

Такі дослідники, як І. Якиманська, С. Рудаківська, О. Виговська, М. Зюбін, І. Зязюн, М. Іванчук, порівнюють мету, сутність, технологію, зміст, форми та методи педагогічної діяльності за умов особистісно орієн-

тованого навчання й виховання з традиційним [1–3]. Виходячи із цього, суттєво відрізняються здобуті результати: якщо за умов традиційного навчання в учителів прослідковується адаптивність до вимог дорослих (педагога, вихователя, батьків), які створюють для них нормативні ситуації, а також певний рівень здобуття наукової інформації, то результатом особистісно орієнтованого навчання є здатність до перетворення науково-педагогічної інформації на підставі власного досвіду, тобто побудови суб'єктивної моделі пізнання. Сюди включаються не тільки логічно-суттєві, а й особистісно значущі ознаки об'єктів, що пізнаються. Крім цього, за умов особистісно орієнтованого навчання та виховання виникає креативність учнів, яка дає їм змогу постійно шукати та знаходити вихід із ситуацій; будувати для себе нову модель, спираючись на знання, засоби дій, що є в індивідуальному досвіді.

Мета статті – розкрити питання гармонії самості та соціумності.

Проблема формування особистісно орієнтованого виховного середовища надзвичайно складна, багатогранна та мало досліджена. І. Бех зазначає, що ідеї гуманістичної педагогіки охопили все наше суспільство, однак нині загальна ейфорія, пов'язана із цією проблематикою, змінилася глибоким її осмисленням, розумінням складності сутнісної трансформації сучасного освітнього процесу [4]. Масові втрати в моральному вихованні підростаючої особистості свідчать про те, що виховні методи, які ігнорують почуття старших на сучасному етапі, вимагає дослідження впливу різних технологій індивідуалізованого навчання та виховання на зміни в структурі навчально-виховного процесу, дослідження умов застосування технологій індивідуалізованого навчання та виховання, моделювання оптимальних варіантів їх застосування для різних типів навчальних закладів та систем виховання. На думку дослідників Л. Липової, С. Ренського, М. Кушнір, за нової парадигми освіти саме осучаснені перспективні освітні технології здатні забезпечити на засадах індивідуалізації відповідно до синергетичної теорії розвиток, саморозвиток та самостійність дитини, вільну реалізацію її природних задатків [5]. Автори Г. Легенький, Л. Огородник також визначають поняття “індивідуалізоване навчання” як такий вид навчання, який здійснюється на засадах індивідуалізації із застосуванням особистісно орієнтованих технологій, метою яких є розвиток індивіда відповідно до його здібностей і в притаманному йому темпі [6; 7].

Цілі виховання в Україні зумовлені трьома чинниками: а) проголошенням України самостійною державою; б) зміною соціально-економічної формації, переходом від соціалістичних суспільних відносин до ринкових, інтеграцією в європейське та світове товариство; в) побудовою демократичного суспільства. Названі чинники передбачають орієнтацію на відродження національної гідності, патріотизму й громадянськості особистості; освіченість на світовому рівні, гуманізм, духовність, діловитість; активізацію кожної людини, зокрема її самореалізацію в матеріальній та духовній сферах суспільного життя, дотримання всіх прав людини. Метою освіти, підкреслює Закон України “Про освіту”, є всебічний розвиток лю-

дини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових та фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору.

“Освіта – набуття молодими поколіннями соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури національних відносин, формування в молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвинутої духовності, фізичної досканалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури” [1].

Мета виховання – всебічний та гармонійний розвиток особистості відповідно до нових цілей та цінностей, які стоять перед особистістю та суспільством, – конкретизується через систему виховних завдань, що об’єднуються в пріоритетні виховні напрями. Вони тісно пов’язані, доповнюють один одного, мають самостійне теоретико-методологічне значення. Водночас вони утворюють цілісну систему національного виховання, яке здійснює все суспільство в цілому: сім’я, навчальні заклади, формальні та неформальні об’єднання, громадські організації, засоби масової інформації, заклади культури, релігійні об’єднання тощо. Найвагомішою складовою національного виховання є виховання, яке здійснюють державні установи, інститути тощо. Але останнє є вужчим, поодиноким щодо національного, що діє поза межами державного й має значно ширший діапазон впливу на процес соціалізації особистості. Навчальні заклади покликані реалізувати мету й основні завдання національного виховання. Водночас вони мають ряд специфічних виховних завдань: формування основ наукового світогляду, розвиток пізнавальної активності, культури розумової праці, вироблення вміння самостійно здобувати знання та застосовувати їх у практичній діяльності через розумове, патріотичне, моральне, правове, трудове, екологічне, художньо-естетичне, фізичне, статеве виховання. В умовах перехідного періоду центр уваги у формуванні всебічно розвинутої особистості переміщується на виховання громадянськості, яка акумулює системоутворювальну характеристику громадянина незалежної України. Реально метою виховання в умовах екологічної, економічної й духовної кризи нашого суспільства має стати виховання життєво активного, гуманістично спрямованого громадянина демократичного суспільства, який би у своїй життєдіяльності керувався культурно-національними та вселюдськими принципами. Установка на виховання активного в діях та вчинках громадянина сприятиме розвитку фізичного, психічного, соціального й духовного потенціалів індивідуальності вихованця, а самореалізація, самоствердження в громадській, трудовій, художній та інших видах діяльності – всебічному формуванню його особистості.

Сучасна педагогіка розвинутих країн вирізняється неоднорідністю, значною кількістю теоретико-філософських платформ, які не збігаються між собою. Кожна педагогічна концепція пропонує своє вирішення проблеми цілей виховання. Так, у США документ “Америка-2000: Стратегія розвитку освіти” (1991) передбачає використати навчальний заклад як центр, здатний перебудувати розвиток цивілізованого суспільства. Програму морального ви-

ховання пропонує будувати на біблійських цінностях та принципах. На перший план висуваються чесність, цілісність, прямота, старанність, особиста відповідальність. Описано 60 головних рис характеру, які слід формувати в дітей (відвага, сталість, рішучість, настирливість, співчуття, терпимість тощо). У доповіді національної комісії з освіти Великобританії (1993) сказано, що освіта – це не тільки перевага знань, а й наділення моральною, духовною силою. Освітній заклад повинен передавати підростаючому поколінню такі цінності, як громадянськість, правдивість, повага до інших, почуття обов'язку перед суспільством, турбота про людей, а також культурну спадщину (музика, театр, живопис) тощо. В інструкціях Міністерства освіти Франції (1985) підкреслено, що в процесі навчання необхідно виховувати особистість цивілізованого й демократичного суспільства, спрямовану до істини, з вірою в людський розум, з почуттям відповідальності, власної гідності, поваги до інших людей, солідарності, неприйняття расизму, розуміння універсальності різних культур, любові до Франції, невід'ємної від любові до свободи, рівності, братерства. У Японії закон про освіту (1947) проголошує, що на освіту покладена місія формування нації, яка служить ідеалам миру й людяності. Документ визначає цілі повноцінного розвитку особистості, виховання будівників миролюбної держави та суспільства, людей, які люблять істину і справедливість, особисту свободу, працю, відповідальних і незалежних. У 1966 р. програма шкільного виховання була конкретизована. Було видано “Опис ідеального японця”, в якому визначалися чотири групи якостей:

1) персональні: бути вільним, розвивати індивідуальність, бути самостійним, керувати своїми бажаннями, володіти почуттями пієтету (лат. *pictas* – благочестя);

2) сім'янина: вміти перетворити свій дім на місце любові, відпочинку та виховання;

3) суспільні: бути відданим роботі, сприяти добробуту суспільства, бути творчою людиною, поважати соціальні цінності;

4) громадянські: бути патріотом, поважати державну символіку, володіти найкращими національними якостями.

У Росії на основі Закону “Про освіту” виховання розглядається як діяльність, спрямована на формування та вільний розвиток особистості, надання їй підтримки в життєвому самовизначенні, виховання якостей громадянина-патріота, професіонала-працівника, сім'янина-батька.

Педагогіка екзистенціалізму ставить своєю метою озброєння людини досвідом існування. “Мета всього процесу виховання в тому, щоб навчити людину творити себе як особистість”. Одне із центральних завдань виховання – допомогти людині зробити моральний вибір. Основою для моральної поведінки є три фундаментальні добродієвості: довіра, надія, вдячність. Будучи закладеними в природі людини, вони становлять, за словами німецького філософа й педагога О.Ф. Больнова, ядро тієї системи добродієвостей, яка повинна формуватися вихованням. До простих форм моралі, які повинні формувати виховання, О.Ф. Больнов зараховує доброту, почуття обов'язку, чесність, надійність у всіх життєвих обставинах, глибоку

повагу, покірливість, скромність, увагу до життя іншої людини, готовність їй допомогти й бути терпимим до проявів недосконалості.

Педагогіка неотомізму виступає за виховання людини, ідеалом життя якої є Бог. Згідно з ученням педагогів-неотомістів, необхідно піклуватися про обидві сторони людини – тіло й душу, але головне – душа. Тому близькою метою виховання є християнське вдосконалення людини на землі, далекою метою – турбота про її життя в потойбічному світі, спасіння душі. Завдання виховання визначаються вічними вимогами християнської моралі, їх повинна висувати церква як вічний, незмінний і найбільш стабільний соціальний інститут.

Новогуманістична педагогіка, що розвивається на основі неопозитивізму, мету виховання вбачає у формуванні інтелектуальної особистості. Відомий німецький педагог і психолог Л. Кольберг вважає, що виховання повинно спрямовуватися на розвиток свідомої організаційної структури особистості, яка дає змогу аналізувати, пояснювати й вирішувати важливі моральні та соціальні проблеми. У зв'язку із цим конкретне завдання – у кожної людини розвивати здібності до самостійних суджень і рішень.

Прагматична педагогіка виходить з того, що справжнє виховання є не зовнішнім впливом, а розвитком властивостей і здібностей, з якими людина з'являється на світ. Для того, щоб підготувати людину до життя, виховання повинно забезпечувати її зростання в практичній сфері, формувати досвід, розвивати практичний розум. Мета виховання – підготовка до життя. Завдання виховання: пробудження й розвиток внутрішньої активності, спрямованої на досягнення життєвих цілей людини; виховання підприємливості, соціальної коректності, високого почуття гідності, сили тощо. Педагогіка необіхевіоризму головну мету виховання вбачає у формуванні “керованого індивіда” – справжнього громадянина, який сприймає систему, дотримується прав і обов'язків демократичного суспільства, є патріотом своєї общини, штату, держави, світу. Важливими завданнями цієї педагогіки є виховання почуття відповідальності, дисципліни в процесі праці.

На відміну від вітчизняної педагогіки, для якої завжди був характерний певний монізм і глобалізм ідей, сучасна педагогіка розвинутих країн дотримується курсу практичності, поміркованості та досяжності.

Організований виховний процес має свої закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі істотні зв'язки в ньому, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості. Морально-духовна вихованість підростаючої людини нині виступає пріоритетною метою всієї освітньої системи. Всі соціальні заклади, причетні до процесу виховання в широкому розумінні цього слова, мають орієнтуватися на поетапно-часову специфіку морально-духовного зростання людини. У зв'язку із цим виокремимо чотири фундаментальні його рівні.

1. Базовий (субстанційний) рівень розкриває першопричину морально-духовного зростання, якою виступає емоційне переживання як спонукальна клітинка морально-духовної свідомості та самосвідомості. Якраз первинні переживання породжують процес пристрасного відображення особистістю як зовнішнього, так і свого внутрішнього світу.

2. Структурний рівень визначає єдність емоцій і різного роду предметності (змістовності). На цьому рівні можливий зв'язок емоційних переживань з гуманістичними цінностями суспільства й перетворення їх у результаті цього у власні морально-духовні надбання особистості.

3. Темпоральний рівень утверджує лінійність і циклічність морально-духовного розвитку особистості. Оскільки показником цього розвитку виступає вчинок, то якраз йому має бути властиве лінійне розгортання та циклічне функціонування, тобто закріплення в різноманітних міжособистісних ситуаціях.

4. Особистісний рівень розкриває прогресивні зміни морально-духовних актів за допомогою включення рефлексії (мислення, спрямованого на мотивацію вчинку) та волі суб'єкта. На цьому рівні особистість діє вільно й морально відповідально.

Несуперечливий перехід підростаючої особистості від нижчого до вищого рівня морально-духовного розвитку вимагає організації науково обґрунтованого виховного процесу.

Однак традиційна педагогічна наука (а отже, і навчально-виховна практика) розвивалися й утверджувалися на односторонньому постулаті: "Знання – це сила". Часто ця сила культивувала глибинні Еґо-структури та пропагувала індивідуалістичні життєві програми людини. Тож слід реалізувати постулат: "Знання – гуманістично орієнтована сила". Нам потрібна педагогіка духовно значущої дії особистості, у якій би фокусувалася і педагогіка навчання, і педагогіка виховання. І якщо суспільство бере таку дію за свій фундамент, то така дія буде соціально значущою. Ці закономірності необхідно враховувати під час створення будь-якої виховної ситуації. Це дає змогу педагогу відпрацювати задану схему дій, щоб досягти поставленої мети, допомагає йому в процесі виховної роботи (у плануванні, організації, оцінюванні процесу виховання) перетворити можливість, що впливає із закономірних зв'язків на дійсність.

Педагогіка духовно значущої дії має ґрунтуватися на відповідних законах:

1. Закон випереджального морально-духовного розвитку відносно розвитку інтелектуального. Тільки його дотримання сприятиме гармонізації цих двох психічних сфер суб'єкта. При цьому свій розум людина не зможе використовувати антигуманно, на шкоду іншій.

2. Закон, згідно з яким провідною мотивацією учіння мають бути вершинні смислоцінні орієнтири (кінцеві життєві цілі), а не лише пізнавальні інтереси.

3. Закон розвитку вищих емоційних переживань (моральних, естетичних, інтелектуальних) як перепона нижчим, біологічним. У зв'язку із цим педагог мусить ставити спеціальне завдання як забезпечити підтримку вищих емоційних переживань вихованця.

4. Закон оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури.

5. Закон пріоритетності піклування людини про навколишній матеріальний та соціальний світ як альтернатива використання цього світу у власних цілях. Слід відмовитися у вихованні від конфліктної ідеології, пов'язаної з протистоянням людини та довкілля, й утверджувати резонансні відносини.

6. Закон від ідентифікації вихованця із значущим дорослим до отождолення з ним, втілення в нього. Суб'єкт мусить стати тимчасово особистістю педагога чи іншої людини.

7. Закон занурення в емоційні стани, згідно з яким вихованець вправляється в переживаннях різноманітних почуттів – і позитивних, і негативних. Педагог має сам володіти знаннями про специфіку перебігу певного почуття та навчати цього вихованця. Але щоб пізнати емоційний стан, його потрібно пережити, адже незрячому неможливо пояснити сутності кольору, а тому, хто не пережив, наприклад, любові, неможливо пояснити її чарівність. Особистість повинна вміти вербально оформити те чи інше емоційне переживання.

Наведені закони більшою чи меншою мірою концентруються в навчально-виховних принципах, гуманізуючи й демократизуючи цей процес. Доцільно, на наш погляд, виділити основні принципи, за якими має здійснюватися сучасне виховання як залучення особистості до вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та розвитку творчого ставлення до життя.

Складність виховного процесу вимагає, щоб його цілеспрямована організація здійснювалася на основі єдиних принципів, яких повинні дотримуватися кожна школа й кожен вихователь.

Принцип виховання – керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання та визначають вимоги до змісту організації й методів виховного процесу.

Процес виховання ґрунтується на таких принципах.

Принцип національної спрямованості. Передбачає формування самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; повага, толерантність до культури всіх народів, які населяють Україну.

Принцип культуровідповідності. Вихованець і педагог спільними зусиллями перетворюють зміст історичного морально-етичного досвіду людства на систему відкритих проблем. Така проблематизація моральної культури слугує джерелом особистісного розвитку індивіда, умовою привласнення ним загальнокультурних надбань, а саме виховання здійснюється як культурологічний процес, спрямований на формування базису культури особистості.

Принцип гуманізації виховного процесу. Вихователь centruє свою увагу на особистості як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не форсує її розвитку, вправляє в самостійності, задовольняє фундаментальні потреби індивіда (у розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї); виробляє оптимістичну гіпотезу її

розвитку в майбутньому; стимулює розвиток в особистості свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвих виборів.

Принцип цілісності означає, що виховання організується як цілісний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний та різнобічний розвиток особистості, на формування в неї цілісної картини світу; передбачає наступність у реалізації напрямів та етапів виховної роботи на різних освітніх рівнях; охоплює всі сфери життєдіяльності, студентської молоді; здійснюється в різних соціальних інституціях, у навчальній та позанавчальній діяльності.

Акмеологічний принцип. Вихователь орієнтує виховний процес на найвищі морально-духовні досягнення вихованця; створює умови для оптимальної самореалізації особистості, розвитку її індивідуальних можливостей та здібностей; напрями виховної роботи конкретизуються у відповідних результатах – міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях; стратегія життя передбачає постійний рух до здійснення нових, соціально значущих задумів, вміння мобілізуватися на долання труднощів, прогнозування наслідків своїх вчинків; здатність до свідомого прийняття рішень.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Учасники виховного процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визначають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції. Вихователь уникає жорстких приписів, не ставиться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; рахується з його психічним станом, життєвим досвідом, системою звичок та цінностей; виявляє емпатію, вдається до конструктивних та продуктивних виховних дій; виявляє творчість і педагогічну рефлексію.

Принцип особистісної орієнтації означає, що загальні закони психічного розвитку виявляються в кожного індивіда своєрідно та неповторно. Педагог культивує в особистості почуття самовартісності, впевненості в собі, визнає її право на вільний розвиток та реалізацію своїх здібностей; надає їй право почуватися індивідуальністю; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки, базових якостей особистості.

Принцип превентивності. Виховні впливи держави, усіх виховних інститутів, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовуються на профілактику негативних проявів поведінки молоді, на допомогу та її захист, вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення. При цьому має забезпечуватися система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин, різних проявів деструктивної поведінки, суїцидів та набуття навичок безпечних статевих стосунків.

Принцип технологізації. Виховний процес передбачає послідовні науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку

особистості та ведуть до кінцевої мети виховання. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проектовності, певною мірою гарантує позитивний кінцевий результат.

Структура процесу виховання передбачає:

1. Оволодіння знаннями, нормами та правилами поведінки. Це перший етап входження в систему виховного впливу, на якому діють норми, правила, особливості життєвої поведінки. Людина стає членом певної соціальної системи (сім'ї, колективу), де вже діють певні правила, норми, яких їй доведеться дотримуватися.

2. Формування почуттів (стійких емоційних ставлень людини до явищ дійсності). Вони сприяють трансформації певних дій особистості зі сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань, що робить їх стійкими, та активізації психічних процесів людини.

3. Формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного або неістинного). Переконання, що ґрунтуються на істинних знаннях, будуть, з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, а з іншого – “стрижнем” поведінки особистості. Тому виховання є формуванням психологічного “стрижня”, без якого особистість буде безвольною, позбавленою власного “Я”.

4. Формування вмінь і звичок поведінки. Формування вмінь (засвоєного способу виконання дій, заснованого на сукупності набутих знань та навичок) і звичок (схильності людини до відносно усталених способів дій) потребує поступовості й систематичності вправлення, посиленості та доцільності поставлених вимог, їх відповідності рівню розвитку учнів. Воно пов'язане з активною діяльністю особистості у сфері реальних життєвих ситуацій.

Виховання є складним, багатогранним процесом, у якому тісно переплетені внутрішні (стосуються особи вихованця) та зовнішні (стосуються виховного середовища) суперечності. На процес виховання впливають (безпосередньо або опосередковано) об'єктивні (особливості суспільного ладу, політичного режиму, соціально-економічного розвитку, національна самобутність, природне середовище) та суб'єктивні (соціально-педагогічна діяльність сім'ї, громадських організацій, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації, закладів культури й мистецтва) чинники. Структурними елементами процесу виховання є мета, завдання, закономірності, принципи, методи, засоби, результати виховання та їх коригування. Педагог має уявити процес виховання як послідовність етапів, знання яких допоможе йому спланувати виховну роботу, передбачивши її зміст та методiku проведення на кожному етапі. Організація процесу виховання особистості або колективу здійснюється в певній послідовності.

Перший етап. Визначають сукупність рис і властивостей особистості, які треба сформувати у вихованця, тобто формують ідеал. Коли йдеться про виховання, то мають на увазі формування такого колективу, який би за своїми якостями відповідав еталону, виробленому на основі мети виховання, поставленої суспільством перед освітнім закладом.

Другий етап. Вивчають індивідуальні особливості вихованця (або колективу), його позитивні риси, недоліки в характері й поведінці, визначають, які риси не сформовано, а які перебувають у стадії зародження. Знання особистості вихованця (колективу), порівняння її з наміченим ідеалом дає змогу спрогнозувати її розвиток. Виходячи із цих даних, можна планувати виховну роботу з вихованцем (колективом). Тому важливо, щоб вихованець (колектив) знав, що пропонує йому вихователь, приймав цей взірць для наслідування та докладав зусиль для досягнення поставленої мети.

Третій етап. Реалізовується програма виховання, тобто заплановані виховні заходи, що передбачає залучення вихованців до різних видів діяльності, участь у яких сприяє формуванню в них досвіду поведінки відповідно до ідеалу.

Четвертий етап. Спонування учнів до самостійної роботи з розвитку особистості. Коли вона починає займатися самоосвітою і самовихованням, можна вважати, що у вихованні досягнуто четвертого етапу.

Становлення в Україні якісно нової системи освіти здійснюється в умовах різкого загострення виховних проблем, посилення негативних явищ в освітньому середовищі. Як свідчать соціологічні та психолого-педагогічні дослідження, у значної частини молоді спостерігаються світоглядна індиферентність, пасивність, втрата ідеалів, відчуженість до дорослих. Відбувається нехтування освітою, професійною кваліфікацією, значний спад інтересу до культури, мистецтва, літератури, духовних цінностей. Причини цього приховані, перш за все, в економічній нестабільності та духовному розладі сучасного українського суспільства, зниженні життєвого рівня переважної частини населення.

Не менший вплив на загострення виховних проблем має діяльність самого навчального закладу, який, здійснюючи радикальні перетворення, поки що не зміг до кінця позбавитися одноманітності педагогічної діяльності, традиційного способу мислення педагога, ставлення до учнів як до об'єкта виховного впливу. Аналіз результатів дослідження дає змогу констатувати, що до цього часу спостерігаються: уніфікація педагогічної діяльності, недооцінка природних основ формування людини; нехтування найкращими традиціями народної педагогіки; відсутність повноцінної системи виховання, в основі якої суб'єкт-суб'єктна взаємодія, перевага в педагогічній технології повчального виховання, монологічний підхід у спілкуванні педагога та студентів, недооцінювання у вихованні методів самопізнання та рефлексії з опорою на вплив, а не на саморозвиток особистості.

Результати досліджень літератури з питань виховання свідчать, що протягом ХХ ст. у науці утвердився гуманістичний напрям вивчення природи людини, що значно наблизив суспільство до розуміння самоцінності людської особистості, до необхідності наповнення реальним змістом того принципу, який був проголошений ще в античні часи Протагором – “людина – мірило всіх речей”, до важливості збереження загальнолюдських цінностей, які є “золотим фондом” справжнього гуманізму: доброти, спра-

ведливості, чесності, сумлінності, милосердя, великодушності, правдивості, людської гідності тощо. Відсутність почуття відповідальності, співпереживання, людської гідності розширює культурний вакуум у країні та негативно позначається на соціально-економічному розвитку України. Все це зумовлює поширення масового явища напівінтелігентності серед інтелігентів за фахом, духовно-моральну й естетичну убогість молоді. Тому, як підтверджують результати нашого дослідження, сьогодні найактуальнішим напрямом оптимізації управління виховним процесом є впровадження ідей гуманізму в процесі виховання учнів.

Висновки. Таким чином, поряд з розробкою нових технологій індивідуалізації процесів навчання та виховання, для визначення мети та цілей оптимізації процесу управління вихованням набуває особливого значення вивчення досвіду класичних педагогічних систем, які ґрунтуються на ідеях гуманізму, та узагальнення їх спільних надбань у цій сфері. На нашу думку, педагогічний успіх таких вітчизняних і зарубіжних систем навчання й виховання значною мірою зумовлений саме їх гуманістичною спрямованістю та орієнтацією на особистість.

Структурними елементами процесу виховання є мета, завдання, закономірності, принципи, методи, засоби, результати виховання та їх коригування.

Як уже зазначалося, у жодній країні світу немає виховання взагалі. Воно завжди має конкретно-історичну форму вираження та спрямоване на формування особистості певної держави.

В Україні загальна мета виховання конкретизується через систему виховних завдань, які об'єднані в напрями:

- розумове;
- моральне;
- правове;
- патріотичне;
- художньо-естетичне;
- трудове;
- фізичне;
- екологічне.

Справжнє виховання поєднує в собі науку й мистецтво, тому що об'єктивні закономірності соціального розвитку в жорстких рамках культури повинні залишити місце для індивідуальної своєрідності, свободи особистісного "Я", становлення суб'єктності.

Література

1. Зюбин Л.М. Подросток и время / Л.М. Зюбин // Проф. образование. – 2000. – № 4. – С. 12–17.
2. Ігнатенко П. Громадянське виховання: Історичний аспект / П. Ігнатенко, Л. Крицька // Шлях освіти. – 1997. – № 1. – С. 14–21.
3. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія / І.В. Мартинюк – К., 1995. – 182 с.

4. Огородник Л. Становлення системи громадянського виховання в умовах української державності / Л. Огородник // Проблеми освіти. – К., 2001. – Вип. 26. – С. 62–67.
5. Іова В. Формування правової культури особистості на засадах духовності / В. Іова. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 144 с.
6. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
7. Іванчук М.Г. Виховання працею душі / М.Г. Іванчук // Педагогіка і психологія : вісник АПН України. – 2004. – Вип. № 1 (42). – С. 41–48.
8. Іванов І.П. Виховувати колективістів / І.П. Іванов // Педагогічний пошук. – К. : Рад. шк., 1988. – С. 336–406.
9. Кушнір М. Технології індивідуалізованого навчання / М. Кушнір, Л. Липова, С. Ренський // Рідна школа. – 2001. – № 8. – С. 16–19.
10. Левитес Д.Г. Практика обучения: современные образовательные технологии / Д.Г. Левитес. – М., 1998. – 288 с.
11. Легенький Г.И. Цель и способы воспитания / Г.И. Легенький. – М. : Педагогика, 1990. – 163 с.
12. Мармаза О.І. Мотивація та стимулювання персоналу як підгрунття якості управління / О.І. Мармаза // Управління школою. – 2003. – № 16–18. – С. 62–66.
13. Михайлова Э.Д. Современный менеджмент (теоретические основы) : учеб. пособ. / Э.Д. Михайлова. – Рыбинск, 1995. – 279 с.

ПРИХОДЧЕНКО К.І., ГОРПИНЧЕНКО Г.В.

АКТИВІЗАЦІЯ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Ключовою проблемою підвищення ефективності та якості навчального й виховного процесу є активізація уваги молодших школярів. Її особлива значущість полягає в тому, що навчання спрямоване не тільки на сприйняття навчального матеріалу, а й на формування ставлення дитини до самої пізнавальної діяльності. Знання, отримані дитиною в готовому вигляді, як правило, викликають труднощі в школярів у застосуванні до пояснення спостережуваних явищ і розв'язання конкретних завдань. Одним з істотних недоліків знань залишається формалізм, який виявляється в різниці між заученими теоретичними положеннями та вмінням застосовувати їх на практиці [1]. Для розвитку художньо-конструкторських здібностей дитини молодшого шкільного віку необхідна увага. К.Д. Ушинський підкреслював, що увага – ті двері, через які проходить усе те, що тільки входить у душу дитини із зовнішнього світу. Якщо викладачеві не вдається добитися уваги дитини до того, що він пояснює на занятті, то він говорить даремно, подібно до людини, що показує картину людям, які повернулися до неї спиною [2].